

Nr 32.

*Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om
inrättande av ett folkhushållningsdepartement; given
Stockholms slott den 29 september 1939.*

Under åberopande av bilagda i statsrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag om inrättande av ett folkhushållningsdepartement.

GUSTAF.

K. G. Westman.

F ö r s l a g
till
L a g
om inrättande av ett folkhushållningsdepartement.

Härigenom förordnas, att förutom de statsdepartement, som finnas angivna i lagen den 19 juni 1919 om statsdepartementen, skall finnas ett folkhushållningsdepartement med uppgift att handlägga med rådande utomordentliga förhållanden sammanhängande ärenden rörande folkhushållningen.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen förordnar samt gäller till och med den 30 juni 1941 eller den tidigare dag Konungen förordnar.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 29 september 1939.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, FORSLUND, ERIKSSON, STRINDLUND.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Westman, fråga om *inrättande av ett folkhushållningsdepartement*.

Föredraganden anför:

»Gällande grundlagsstadganden angående organisationen av centralförvaltningens högsta instans återfinnas i § 5 regeringsformen. Enligt denna paragraf, sådan den lyder efter år 1918 genomförda grundlagsändringar, skola för särskilda grenar av rikets styrelse finnas statsdepartement till det antal, lägst åtta och högst tio, som bestämmes genom en av Konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag, vilken tillika anger varje departements benämning och huvudsakliga verksamhetsområde. Den närmare fördelningen av ärendena, departementen emellan, bestämmes av Konungen genom en särskilt utfärdad, offentlig kungjord stadga.

Jämlikt lagen den 19 juni 1919 (nr 340) om statsdepartementen äro departementen för närvarande till antalet nio, nämligen *utrikesdepartementet* för utrikes ärenden, *justitiedepartementet* för lagärenden och justitieförvaltningen, *försvarsdepartementet* för försvarsväsendet till lands och sjöss, *socialdepartementet* för ärenden av social natur, så ock ärenden rörande den inre civila förvaltningen samt allmän hälso- och sjukvård, *kommunikationsdepartementet* för ärenden rörande samfärdselanstalter och allmänna arbeten, *finansdepartementet* för finansförvaltningen och skatteväsendet, *ecklesiastikdepartementet* för kyrkoärenden samt ärenden rörande undervisning, vetenskap och konst, *jordbruksdepartementet* för ärenden rörande jordbruk, domäner och skogar samt *handelsdepartementet* för ärenden rörande handel, industri och sjöfart.

Inom de gränser som sålunda fixerats i lagen äro de särskilda departementens verksamhetsområden närmare bestämda i stadgan den 12 december 1930 (nr 447) angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen. I denna — den s. k. departementsstadgan — angivas dels de grupper av ärenden, vilkas handläggning ankommer på vart och ett av departementen, dels ock de myndigheter som på grund av den sålunda fastställda ärendesfördelningen skola anses höra till respektive departement.

I samband med att jag den 16 december 1938 hemställde om Kungl. Maj:ts bemyndigande att tillkalla sakkunnig för utredning angående statsdepartementens organisation och därmed sammanhängande frågor erinrade jag, hursom, enligt vad erfarenheten visat, alldeles särskilt påfrestande arbetsuppgifter under en ekonomisk kris uppstode för vissa departement. Tillika underströk jag nödvändigheten av att de olika i den statliga beredskaps- och krispolitiken ingående åtgärderna sammanhölles till ett helt och inordnades inom den allmänna penningpolitiska och finanspolitiska ramen. Jag framhöll, bland annat, att det av praktiska skäl måhända kunde vara lämpligt att tillfälligt inrätta ett särskilt departement för beredskaps- och arbetslöshetsärenden. Såsom en annan tänkbar lösning av frågan om krisorganisationen nämnde jag även inrättandet av en särskild statsrådsberedning för krisärendena; enligt detta alternativ skulle krisärendena förberedas till föredragning genom en enhetligt arbetande byrå, som sammanställde resultaten av de förut i de olika departementen verkställda utredningarna och möjliggjorde en samlad översikt över krisåtgärderna.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade jag den 30 december 1938 *landshövdingen K. Levinson* att inom justitiedepartementet biträda med verkställandet av ifrågavarande utredning. Utredningsmannen har sedermera, på därom under hand mottagen anmodan, till särskild behandling upptagit frågan om inrättande av ett departement för ärenden som sammanhånga med den av krigsutbrottet föranledda krisen samt, sedan utredningen i denna del avslutats, den 26 september 1939 till mig överlämnat en *promemoria* angående inrättande av ett folkhushållningsdepartement jämte förslag *dels* till lag om inrättande av ett folkhushållningsdepartement, *dels ock* till stadga angående folkhushållningsdepartementet.

Lagförslaget innebär att, förutom de statsdepartement som finnas angivna i lagen om statsdepartementen, skall finnas ett *folkhushållningsdepartement* med uppgift att handlägga med rådande utomordentliga förhållanden sammanhängande ärenden rörande folkförsörjningen. Beträffande den närmare gränsdragningen för det nya departementets verksamhetsområde har utredningsmannen föreslagit, att det skulle tillkomma folkhushållningsdepartementet att handlägga *dels* med rådande utomordentliga förhållanden sammanhängande förvaltningsärenden rörande reglering av anskaffningen och förbrukningen inom riket av förnödenheter, som äro av vikt för befolkningen eller produktionen, reglering av varuutbytet med utlandet, åtgärder för handelsflottans vidmakthållande och reglering av dess användning samt krigsförsäkring, *dels ock* ärenden rörande lagstiftning i frågor som tillhöra departementets förvaltningsområde.

I motiveringen till det framlagda lagförslaget framhålles till en början, hursom de krisförhållanden, som krigsutbrottet medfört för vårt lands vidkommande, skapat behov av ett särskilt departementalt organ för krisärendenas behandling, samt att för sådant ändamål synes böra inrättas ett nytt statsdepartement. Härom anföres i promemorian:

De problem på folkförsörjningens område, som för vårt land uppkommit till följd av det europeiska krigets hämmande verkningar på landets varu-

tillförsel och förbindelser i övrigt med utlandet, ha i hög grad aktualiserat frågan om inrättande av ett särskilt centralt organ för utövande av den högsta ledningen av den av krisförhållandena påkallade extraordinära förvaltningen. Hithörande spörsmål äro av mångskiftande art och falla inom olika statsdepartementens verksamhetsområden. Även med tillvaratagande av de möjligheter till samverkan departementen emellan, som stå till buds, lär den för ett planmässigt och rationellt genomförande av försörjningsprogrammet nödvändiga enhetligheten i ledningen för kristidspolitiken näppeligen kunna upprätthållas med nuvarande departementsorganisation. Betydande administrativa svårigheter kunna ock för vissa departements vidkommande befaras uppstå till följd av den utsvällning av arbetsuppgifterna, som krisärendena måste medföra och som naturligen blir allt starkare accentuerad ju mera krisen skärpes och området för den statliga regleringen vidgas. Vid dessa förhållanden och med hänsyn ej minst till vikten av att redan vid den erforderliga extraordinära förvaltningsorganisationens uppbyggande helheten och sammanhanget i verksamheten hålles i sikte, torde frågan om tillskapande av ett särskilt departementalt kristidsorgan utan dröjsmål böra upptagas till övervägande.

Beträffande det sätt varpå problemet bör lösas må framhållas, att inrättandet av en särskild statsrådsberedning eller någon annan anordning, avseende att för ifrågavarande uppgifter binda ett av de konsultativa statsråden, icke torde utan allvarliga olägenheter vid övriga regeringsärendens handläggning kunna genomföras med bibehållande av det nuvarande antalet statsråd utan departement. Då detta antal är grundlagsbestämt, torde redan av denna anledning ingen annan framkomlig utväg för närvarande stå till buds än att inrätta ett nytt departement. Mot sistnämnda anordning möter intet motsvarande hinder, eftersom det grundlagsstadgade maximum för departementens antal för närvarande icke är utnyttjat.

Beträffande spörsmålet, vilka ärenden som böra överlagas av det nya departementet, hävdar utredningsmannen den grundsatsen att frågor, som väsentligen tillhöra de nuvarande departementens ordinarie arbetsuppgifter böra, såvitt möjligt, fortfarande handläggas där, och att till folkhushållningsdepartementet skola hänföras endast sådana förvaltnings- och lagstiftningsärenden, vilka avse åtgärder som betingas av den inträdda krigskrisen. I denna del anföres närmare:

Huru den närmare gränsdragningen mellan det nya departementets samt fackdepartementens verksamhetsområden bör verkställas lär framför allt bero på i vad mån praktiska skäl anses påkalla inskränkningar i de senares befattnings med sådana samhälleliga organ och inrättningar i övrigt, som kunna anses tillhöra det normala samhällslivet, ehuru de måste komma att spela en större eller mindre roll vid folkförsörjningsprogrammets genomförande. Ur åtskilliga synpunkter torde det emellertid vara önskvärt att, så långt sig göra låter utan att den nya organisationens syfte äventyras, bibehålla handläggningen av sådana frågor under fackdepartementen, vilka väsentligen äro att hänföra till dessas ordinarie arbetsuppgifter. Med hänsyn härtill förordas att — åtminstone tillsvidare — å riksstaten uppförda anslag, avsedda till främjande av näringar, samfärdsel eller liknande ändamål, fortfarande redovisas av respektive fackdepartement. Likaledes torde de myndigheter och andra offentliga organ, vilka tillkommit innan den rådande krisen inträdde i sitt akuta skede, oavsett att de mer eller mindre tillfälligt fått sig tillagda ärenden av krisnatur som regel böra även i fortsättningen lyda under

de departement dit de på grund av gällande ärendesfördelning anses höra. En förutsättning för att nu antydda grundsats skall kunna godtagas utan förfång för enhetligheten i verksamheten är dock givetvis, att intimt samarbete åvägabringas mellan fackdepartementen och folkhushållningsdepartementet i alla frågor som äga betydelse för krispolitiken.

Till utveckling av förslagets innebörd på förevarande punkt heter det vidare i promemorian:

I korthet skulle detta innebära, att det nya departementet finge från jordbruks- och handelsdepartementen övertaga handläggningen av med krisen sammanhängande ärenden rörande: försörjningen inom riket med livsmedel, fodermedel, bränsle och elektrisk kraft samt med råvaror och andra förnödenheter för industriens behov; reglering av varuutbytet med utlandet; särskilda åtgärder för handelsflottans vidmakthållande och reglering av dess användning; samt krigsförsäkring. Däremot synes det icke vara av nöden att till folkhushållningsdepartementet överflytta andra på nyssnämnda två departement ankommande ärenden, ej heller ärenden rörande kommunikationsväsendet i allmänhet. I den mån dithörande spörsmål äro av betydelse i förevarande hänseende böra de naturligen behandlas i samråd med chefen för folkhushållningsdepartementet.

I fråga om finans- och penningpolitiken har utredningsmannen anförts att, fränsett sådana prisregleringsärenden som sammanhånga med försörjningsproblemet, någon förändring av den departementala förläggningen av de krisärenden, vilka på grund av gällande bestämmelser tillhöra finansdepartementets handläggning, icke synes böra vidtagas, och att ledningen av de finansiella krisåtgärderna — alltså även prispolitiska ingripanden till skydd för penningvärdet — sålunda alltjämt torde böra utövas från sistnämnda departement. Handläggningen av ärenden rörande arbetsmarknaden, arbetslöshetens bekämpande samt den av arbetslösheten föranledda sociala hjälpverksamheten ha synts åtminstone tillsvidare kunna bibehållas i socialdepartementet.

Från den förordade principen att före krisens utbrott tillkomna offentliga organ som regel skola bibehållas under vederbörande fackdepartement, oavsett att vissa av krisförhållandena betingade arbetsuppgifter må falla inom deras verksamhetsområde, har utredningsmannen ansett undantag böra göras dels beträffande rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, som för närvarande lyder under försvarsdepartementet, dels ock beträffande statens reservförrådsnämnd, som lyder under handelsdepartementet. Båda dessa ha synts äga naturlig hemortsrätt under ett eventuellt folkhushållningsdepartement.

Vidare skulle enligt utredningsmannens förslag de nämnder och sakkunniga, som tillsatts i samband med krisen, anses tillhöra folkhushållningsdepartementet. Undantag borde dock göras för de till finansdepartementet hörande prissakkunniga, vilka enligt Kungl. Maj:ts brev den 26 augusti 1939 äga till uppgift att följa prisutvecklingen och föranstalta om de undersökningar som därvid prövas önskvärda samt att inkomma med förslag till de åtgärder, vartill sakkunniga finna läget giva anledning.

De nytillkomna nämnder m. fl., som enligt förslaget skulle överflyttas till folkhushållningsdepartementet, äro följande:

A) från jordbruksdepartementet:

folkförsörjningsnämnden, med uppgift, enligt Kungl. Maj:ts brev den 26 augusti 1939, att under samarbete med rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap granska och praktiskt utforma de planer som inom kommissionen uppgjorts för en under utomordentliga förhållanden erforderlig reglering av landets försörjning med livsmedel och fodermedel ävensom andra för livsmedelsproduktionen och den allmänna förbrukningen behövliga förnödenheter m. m.; samt

statens vednämnd med därunder lydande lokala organ (vedkontor), vilken enligt instruktion den 5 september 1939 (nr 646) skall öva tillsyn å försörjningen inom riket med vedbränsle och träkol;

B) från handelsdepartementet:

statens handelslicensnämnd, som enligt instruktion den 26 augusti 1939 (nr 569) har till uppgift att handlägga ärenden angående meddelande av undantag från vissa stadgade export- och importförbud m. m.;

industrisakkunniga, med uppgift, enligt Kungl. Maj:ts brev den 1 september 1939, att under samarbete med rikskommissionen verkställa planläggning och genomförande, i den mån så kan befinnas påkallat, av reglering av landets försörjning med viktigare råvaror och andra förnödenheter för industriens behov m. m.;

bensin- och oljenämnden, med uppgift, enligt Kungl. Maj:ts brev den 1 september 1939, att i samarbete med rikskommissionen granska och praktiskt utforma inom kommissionen utarbetade planer för landets försörjning med flytande bränsle m. m.;

statens krigsförsäkringsnämnd, som enligt kungörelse den 3 september 1939 (nr 596) skall handlägga och avgöra frågor rörande försäkring jämlikt lagen den 10 mars 1939 om statlig krigsförsäkring m. m.;

statens sjöfartsnämnd, som enligt instruktion den 6 september 1939 (nr 641) har till uppgift att handlägga och avgöra frågor om tillstånd eller medgivande, varom förmåles i lagarna den 22 juni 1939 om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m. och om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg m. m.;

gengasnämnden, med uppgift, enligt Kungl. Maj:ts brev den 6 september 1939, att vara rådgivande organ i gasgeneratorfrågor samt utarbeta förslag till åtgärder för snabb övergång till gasgeneratordrift vid förbränningsmotorer m. m.; samt

statens kolnämnd, som enligt instruktion den 15 september 1939 (nr 654) skall handhava frågor rörande försörjningen inom riket med stenkol, koks och kolbriketter.

Vid den tidpunkt, då frågan om statsdepartementens organisation på min hemställan upptogs till utredning, kunde man naturligen icke bilda sig en klar föreställning om den utveckling förhållandena i vårt land skulle undergå till följd av de världspolitiska händelserna. Krigets utbrott och dess återverkningar på våra förbindelser med utlandet ha sedermera hos oss framtingat en omfattande verksamhet från statens sida för trygghet av folkförsörjningen. Härunder äro innefattade såväl åtgärder i syfte att säkerställa produktionen av livsmedel och andra förnödenheter samt erforderlig import härav som ock ingripanden för reglering av den inhemska konsumtionen och exporten till utlandet. Denna verksamhet omspänner redan nu

*Departements-
chefen.*

betydande områden av samhällslivet. Ju mera den ekonomiska samfärdselns normala funktioner hämmas till följd av kriget, desto mera omfattande måste uppgifterna för den statliga krispolitiken bliva. Omläggningar av den räckvidd, varom här är fråga, kräva med nödvändighet en enhetlig ledning.

Att det med nuvarande departementsorganisation erbjuder stora svårigheter att vinna nödig överblick och sammanhållning av krisåtgärderna kan icke bestridas. Det är likaledes tydligt att, då dessa åtgärder beröra olika departements förvaltningsområden och därjämte i väsentlig grad falla utanför departementens normala verksamhet, provisoriska utbyggnader på olika punkter inom den befintliga organisationen icke kunna bliva ägnade att fylla de krav på enhetlighet vid krisärendenas behandling, som under förhandenvarande omständigheter måste uppställas. Vid nu angivna förhållanden finner jag mig böra biträda förslaget att för ifrågavarande uppgifter tillskapa ett nytt departement av provisorisk karaktär.

I huvudsaklig överensstämmelse med vad utredningsmannen föreslagit tillstyrker jag alltså, att ett folkhushållningsdepartement inrättas med uppgift att handlägga ärenden rörande folkhushållningen, vilka sammanhålla med de rådande utomordentliga förhållandena.

Bland de särskilda arbetsuppgifter, som i enlighet härmed skulle ankomma på det nya departementet, äro först och främst att nämna frågor rörande de allmänna riktlinjerna för den ekonomiska krispolitiken. Vidare torde dit böra hänföras ärenden rörande särskilda åtgärder för att reglera konsumtionen av viktigare förnödenheter, export och import, särskilda åtgärder för handelsflottans vidmakthållande och reglering av dess användning samt krigsförsäkring. I promemorian har i förevarande sammanhang understrukits önskvärdheten av att, så långt sig göra låter utan att den nya organisationens syfte äventyras, bibehålla handläggningen av sådana frågor under fackdepartementen, vilka väsentligen äro att hänföra till dessas ordinarie arbetsuppgifter. Med utgångspunkt från förhållandena sådana de förelågo, innan det nuvarande krisläget inträdde, synes mig nämnda grundsats leda därtill, att den reglering av produktionen av lantbruks- och mejeriprodukter samt socker liksom ock den stödverksamhet på jordbrukets, skogsbrukets och fiskerinäringens områden, som för närvarande handhaves av jordbruksdepartementet, jämväl i fortsättningen bibehålles under detta departement. Givetvis böra krisärendena, antingen de enligt vad nu sagts äro att hänföra till det ena eller det andra departementet, beredas i samråd mellan cheferna för de departement, vilkas verksamhetsområden av dem beröras.

I fråga om de statliga organ som skola inordnas under det nya departementet ansluter jag mig till vad utredningsmannen härutinnan förordat; dock torde dit böra hänföras jämväl det nu under finansdepartementet hörande konjunkturinstitutet. Understrykas bör, att tillskapandet av de nämnder och andra kristidsorgan, som för närvarande finnas och för vilka redogjorts i det föregående, icke innebär en slutgiltig lösning av frågan om den

extraordinära förvaltningsorganisation som erfordras till följd av krisförhållandena. Denna organisation är ännu icke definitivt utformad. Man torde dock kunna utgå från att en koncentration av kristidsförvaltningen till ett fåtal centrala kommissioner skall komma till stånd. Sålunda torde folkförsörjningsnämndens arbetsuppgifter komma att övertagas av en blivande livsmedelskommission, i vilken jämväl jordbruksnämnden inordnas. Likaså torde till en industrikommission komma att överflyttas bland annat de uppgifter som för närvarande ankomma på industrisakkunniga och till denna kommission anslutas statens vednämnd, statens kolnämnd, bensin- och oljenämnden samt gengasnämnden. I administrativt hänseende lära dessa kommissioner böra lyda under folkhushållningsdepartementet, oavsett att vissa till dem hörande frågor på grund av gränsdragningen mellan detta departements samt fackdepartementens verksamhetsområden kunna komma att handläggas i ett fackdepartement.

Frågan om det nya departementets organisation och kostnaderna för dess inrättande torde komma att för Kungl. Maj:t anmälas av chefen för finansdepartementet.

Slutligen vill jag framhålla, att utredningsmannens uppdrag icke är att anse såsom slutfört genom framläggandet av förevarande promemoria utan är avsett att fortsättas samt avslutas inom sådan tid, att därav föranledda förslag till grundlagsändringar skola kunna föreläggas nästa års lagtima riksdag.»

Föredraganden hemställer härefter, att ett i enlighet med förut angivna grunder inom justitiedepartementet upprättat förslag till *lag om inrättande av ett folkhushållningsdepartement* måtte genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Sigrid Linders.